

RURAL HOUSEWIVES' CIRCLES – ACTIVITIES, OBJECTIVES, NEEDS

KOŁA GOSPODYŃ WIEJSKICH – DZIAŁALNOŚĆ, CELE, POTRZEBY

Roksana Herbasz^{A-F}

Faculty of Education, Kazimierz Wielki University, Poland
Wydział Pedagogiki, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Polska

Herbasz, R. (2025). Rural Housewives' Circles – Activities, Objectives, Needs / Koła Gospodyń Wiejskich – działalność, cele, potrzeby. *Social Dissertations / Rozprawy Społeczne*, 19(1), 419-434. <https://doi.org/10.29316/rs/211187>

Authors' contribution /
Wkład autorów:

- A. Study design /
Zaplanowanie badań
- B. Data collection /
Zebranie danych
- C. Data analysis /
Dane – analiza
i statystyki
- D. Data interpretation /
Interpretacja danych
- E. Preparation of manu-
script /
Przygotowanie artykułu
- F. Literature analysis /
Wyszukiwanie i analiza
literatury
- G. Funds collection /
Zebranie funduszy

Tables / Tabele: 4
Figures / Ryciny: 0
References / Literatura: 34
Submitted / Otrzymano:
2025-07-22
Accepted / Zaakceptowano:
2025-09-22

Abstract: To assess how Rural Women's Circles (Koła Gospodyń Wiejskich, KGW) address the educational needs of rural residents within a lifelong-learning perspective and their role in local social policy.

Materials and methods: A scoping review of five peer-reviewed studies (2019-2023), reported in line with PRISMA 2020; content analysis focused on KGW's educational functions, participation motives, and organizational needs.

Results: KGW provide low-threshold adult learning opportunities, particularly effective for adults aged 60+. Their effectiveness is strengthened by local embeddedness, trust, leadership, and partnerships (local government, NGOs, public institutions). Key barriers include unstable funding, shortages of qualified staff and infrastructure, and uneven digital skills.

Conclusions: KGW are a crucial component of non-formal rural education and should receive systemic support: stable operating funds, competence development (especially digital), program standards and evaluation, and integration of KGW activities into municipal strategies.

Keywords: local development, lifelong learning, adult education, Rural Housewives' Circles, rural education

Streszczenie: Ocena, w jaki sposób Koła Gospodyń Wiejskich (KGW) odpowiadają na potrzeby edukacyjne mieszkańców wsi w perspektywie uczenia się przez całe życie oraz jaka jest ich rola w lokalnej polityce społecznej.

Materiał i metody badawcze: Przegląd zakresowy (scoping review) pięciu recenzowanych badań z lat 2019-2023; raportowanie zgodne z PRISMA 2020; analiza treści dotyczących funkcji edukacyjnych KGW, motywów uczestnictwa i potrzeb organizacyjnych.

Wyniki: KGW oferują niskoprogowe formy uczenia się dla dorosłych, szczególnie skuteczne wobec osób 60+. Skuteczność wzmacniają zakorzenienie lokalne, zaufanie, przywództwo i partnerstwa (samorząd, NGO, instytucje). Bariery: niestabilne finansowanie, braki kadrowe i infrastrukturalne, zróżnicowane kompetencje cyfrowe.

Wnioski: KGW to kluczowy element edukacji nieformalnej na wsi; wymagają wsparcia systemowego: finansowania operacyjnego, rozwoju kompetencji (zwłaszcza cyfrowych), standardów i ewaluacji oraz włączenia działań do strategii gminnych.

Słowa kluczowe: rozwój lokalny, uczenie się przez całe życie, edukacja dorosłych, Koła Gospodyń Wiejskich, edukacja wiejska

Adres korespondencyjny: Roksana Herbasz, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Wydział Pedagogiki, ul. J. K Chodkiewicza 30, 85-064 Bydgoszcz, Polska; email: herbaszroksana@gmail.com ORCID: 0000-0003-0030-2976

Copyright: © 2025 Roksana Herbasz

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0).

Wstęp

Koła Gospodyń Wiejskich (KGW) to jedna z najdłużej działających form samoorganizacji kobiet na polskiej wsi – od pierwszego koła w 1877 r. po współczesną działalność uregulowaną ustawą z 9 listopada 2018 r. KGW pełnią dziś ważne funkcje społeczne, kulturowe i edukacyjne, mieszcząc się w paradygmacie kształcenia nieformalnego dorosłych (UNESCO, 2012; Schugurensky, 2000; Merriam, Brockett, 2021). Potrzeba niniejszego opracowania wynika z dwóch zmian kontekstowych: (1) nowych ram prawno-finansowych po 2018 r., które przełożyły się na skalę i profil działań edukacyjnych KGW; (2) przyspieszonej cyfryzacji, która różnicuje dostęp do uczenia się. Nie można mówić o jednolitym utrudnionym dostępie do edukacji na wsi: dzieci i młodzież korzystają z powszechnej sieci szkół i zajęć pozalekcyjnych, a młodsze roczniki dorosłych częściej uczą się online; deficyty dotyczą głównie osób 60+, które napotykają bariery transportowe, zdrowotne i cyfrowe – w tym przypadku KGW pełnią funkcję kompensacyjną. Celem artykułu jest zmapowanie i krytyczna synteza współczesnych form, treści i warunków działań edukacyjnych KGW w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem okresu po 2018 r. Autorka próbuje odpowiedzieć na pytanie badawcze: w jaki sposób rozwój KGW odpowiada na potrzeby edukacyjne mieszkańców polskiej wsi w perspektywie uczenia się przez całe życie? Opracowanie ma charakter przeglądu zakresowego (scoping review), raportowanego w duchu PRISMA 2020; kwerendę przeprowadzono 8-15 stycznia 2024 r. w BazHum, CEON, Google Scholar oraz w repozytoriach Uniwersytetu Warszawskiego (UW), Uniwersytetu Łódzkiego (UŁ) i Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS).

Tło teoretyczne

Lokalna polityka społeczna na obszarach wiejskich

Lokalna polityka społeczna w gminach wiejskich obejmuje planowanie i koordynację usług społecznych (pomoc społeczna, senioralna, zdrowotna, edukacyjna) oraz animowanie kapitału społecznego poprzez współpracę z organizacjami obywatelskimi. W literaturze podkreśla się sprawczość samorządu gminnego jako „instytucji lokalizmu” oraz znaczenie partnerstw międzysektorowych dla jakości i dostępności usług na terenach rozproszonych osadniczo (Śmietanka, 2016). Na poziomie polityk rozwojowych kluczowym instrumentem wsi jest podejście LEADER / RLKS – odporne strategie Lokalnych Grup Działania (LGD), które łączą środki WPR i funduszy spójności, aktywizując mieszkańców i instytucje (w tym KGW) wokół diagnozy potrzeb oraz wspólnych projektów edukacyjno-społecznych. Mechanizm LEADER od lat stanowi narzędzie włączania społeczności w projektowanie i realizację działań podnoszących kompetencje i jakość życia na wsi. W tym układzie instytucjonalnym KGW funkcjonują jako lokalni wykonawcy i współprojektanci usług o charakterze edukacyjnym (np. szkolenia zdrowotne, cyfrowe, obywatelskie), korzystając ze ścieżek finansowania i sieciowania zapewnianych przez LGD i samorządy gminne. Włączenie KGW do LSR (Lokalnych Strategii Rozwoju) ułatwia skalowanie i standaryzowanie oferty uczenia się dorosłych oraz wiązanie jej z innymi usługami społecznymi (w tym transport, kultura) (Śmietanka, 2016; Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi [MRiRW], b.d.; Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich [KSOW], b.d.; Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa [ARiMR], b.d.; Warmińsko-Mazurski ODR, b.d.).

Potrzeby edukacyjne mieszkańców wsi w perspektywie uczenia się przez całe życie

Dane GUS wskazują, że w 2022 r. 54% dorosłych (18-69 lat) podejmowało uczenie się w różnych formach, z czego blisko połowa – w formach nieformalnych (uczenie się od współpracowników,

rodziny, samokształcenie). W ujęciu systemowym udział w edukacji formalnej był znacznie niższy (9,2%) – podkreślając wagę ofert środowiskowych i elastycznych dla dorosłych mieszkańców wsi. Jednocześnie starzenie się populacji (25,9% osób 60+ w 2022 r.) oraz relatywnie niskie kompetencje cyfrowe społeczeństwa (Polska poniżej średniej UE) generują specyficzne potrzeby: wsparcie w korzystaniu z e-usług, zdrowia cyfrowego, finansów i komunikacji online. W grupie 60+ ważnym komponentem miksu edukacyjnego pozostają Uniwersytety Trzeciego Wieku (w 2018 r. działało ok. 640 UTW), jednak dostępność i mobilność na wsi bywa ograniczona – stąd rola organizacji osadzonych lokalnie. W literaturze i raportach identyfikuje się popyt na: (a) kompetencje cyfrowe i medialne (obsługa e-administracji, bankowości, ochrony zdrowia); (b) zdrowie i dobrostan (profilaktyka, dietetyka, aktywność fizyczna); (c) kompetencje obywatelskie i kulturowe (dziedzictwo lokalne); (d) przedsiębiorczość i kompetencje „miękkie” potrzebne w rolnictwie/okołorolniczych usługach oraz w ekonomii społecznej. Źródła strategiczne i diagnozy długiego horyzontu (np. „Polska wieś 2022”; „Polska wieś 2044”) akcentują rolę edukacji środowiskowej i instytucji pośredniczących (LGD, stowarzyszenia, KGW) w łagodzeniu nierówności terytorialnych w dostępie do uczenia się (Główny Urząd Statystyczny [GUS], 2024; GUS, 2019; GUS, 2023; NASK – Państwowy Instytut Badawczy, 2023; Ministerstwo Cyfryzacji, 2023; KompetencjeCyfrowe.gov.pl, 2023).

Rola KGW w lokalnej polityce społecznej – od diagnozy do wdrożeń

Edukacja na wsi charakteryzuje się utrudnionym dostępem do instytucji oświatowych, co ogranicza możliwości uczestnictwa mieszkańców w działaniach edukacyjnych. W kontekście niniejszego przeglądu, deficyty dostępu na wsi dotyczą głównie edukacji nieformalnej osób 60+, a nie formalnej edukacji dzieci i młodzieży; w tej grupie senioralnej Koła Gospodyń Wiejskich pełnią funkcję kompensacyjną, oferując lokalne, niskoprogowe formy uczenia się oraz wsparcie w kompetencjach cyfrowych. Zgodnie ze Strategią na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich 2030 wzmacnianie kompetencji mieszkańców wsi jest kluczowe dla ich dobrostanu, a oddolne inicjatywy – takie jak KGW – mogą kompensować braki instytucjonalne (Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2020).

Edukacja dorosłych na terenach wiejskich odgrywa kluczową rolę w procesie podnoszenia kompetencji społecznych, zawodowych oraz osobistych mieszkańców wsi (Merriam, Brockett, 2021). W warunkach ograniczonego dostępu do instytucji edukacyjnych i kulturowych to właśnie lokalne organizacje, takie jak Koła Gospodyń Wiejskich, stają się głównymi animatorami i organizatorami procesów edukacyjnych (Wilkin, Hałasiewicz, 2022; Lisowska, Łojko, 2022). Działalność KGW odpowiada na potrzeby edukacyjne dorosłych, umożliwiając im uczestnictwo w różnorodnych formach kształcenia dostosowanych do lokalnych realiów i oczekiwań (Szczepańska, Szczepański, 2019; Lisowska, Łojko, 2022).

Potencjał edukacji dorosłych na wsi jest ściśle powiązany z aktywnością organizacji lokalnych oraz dostępem do zasobów (finansowych, kadrowych, infrastrukturalnych). KGW, dzięki swojej rozpoznawalności i zaufaniu społecznemu, mogą pełnić rolę lokalnych centrów edukacji, inicjując i koordynując działania edukacyjne zarówno dla członków, jak i całych społeczności. Współpraca z instytucjami publicznymi, samorządami, organizacjami pozarządowymi oraz sektorem prywatnym pozwala na rozszerzenie oferty edukacyjnej i lepsze dostosowanie jej do potrzeb dorosłych mieszkańców wsi (Wilkin, Hałasiewicz, 2022; Szczepańska, Szczepański, 2019).

Ważnym aspektem jest także rozwój edukacji cyfrowej i zdalnej, która umożliwia uczestnictwo w szkoleniach i kursach bez konieczności wyjazdu do większych ośrodków miejskich. Pandemia COVID-19 przyspieszyła proces cyfryzacji edukacji, jednak nadal istnieje potrzeba wsparcia

w zakresie kompetencji cyfrowych oraz dostępu do infrastruktury technicznej na terenach wiejskich (NASK, 2023; OECD, 2018).

Wśród głównych barier rozwoju edukacji dorosłych na wsi wymienia się:

- ograniczony dostęp do nowoczesnych technologii (OECD, 2018; NASK, 2023),
- niską motywację części dorosłych do uczestnictwa w edukacji formalnej (GUS, 2024; Merriam, Brockett, 2021),
- deficyt wykwalifikowanej kadry edukacyjnej (Wilkin, Hałasiewicz, 2022; Lisowska, Łojko, 2022),
- brak stałych źródeł finansowania działań edukacyjnych (Wilkin, Hałasiewicz, 2022; Lisowska, Łojko, 2022).

Pokonanie tych barier wymaga systemowego wsparcia, zarówno ze strony państwa, jak i samorządów oraz organizacji pozarządowych. Kluczowe jest także promowanie postaw proedukacyjnych oraz budowanie lokalnych partnerstw na rzecz rozwoju edukacji dorosłych. W koncepcji uczenia się przez całe życie podkreśla się znaczenie łączenia formalnych, nieformalnych i incydentalnych doświadczeń edukacyjnych. W kontekście polskiej wsi szczególnego znaczenia nabiera wymiar nieformalny, realizowany poprzez działania lokalnych organizacji. KGW wpisują się w paradygmat społeczno-kulturowego uczenia się poprzez współdziałanie. W świetle powyższego, KGW pełnią funkcję brokerów wiedzy i „ostatniej mili” usług edukacyjnych: są bliżej beneficjentów niż instytucje ponadlokalne, oferują niskoprogowe formy uczenia się (spotkania sąsiedzkie, warsztaty, kluby) i mogą włączać osoby z barierami mobilności / kompetencji wsi (zwłaszcza 60+). Wpisanie działań KGW do lokalnych strategii i projektów LEADER / RLKS zwiększa ich trwałość (finansowanie operacyjne, infrastruktura, partnerstwa), a jednocześnie umożliwia lepszą ewaluację efektów (wskaźniki uczestnictwa, utrzymania, progresu kompetencyjnego). Tak rozumiana integracja łączy cele edukacji nieformalnej z celami polityki społecznej gminy (aktywne starzenie się, inkluzja cyfrowa, partycypacja) (MRiRW, b.d.; KSOW, b.d.; ARiMR, b.d.; Warmińsko-Mazurski ODR, b.d.).

Materiał i metody

Przyjęto procedurę przeglądu zakresowego (*scoping review*). Kwerendę prowadzono w dniach 8-15 stycznia 2024 r. w BazHum, CEON, Google Scholar oraz w repozytoriach wybranych uczelni (UW, UŁ, UMCS). Wybór ten był celowy i wynikał z: (a) wysokiej dostępności pełnych tekstów prac dyplomowych i raportów badawczych (tzw. *grey literature*), które są kluczowe dla opisu działań KGW; (b) mocnego osadzenia tych ośrodków w dyscyplinach właściwych dla tematu (pedagogika, andragogika, socjologia wsi, etnologia / kulturoznawstwo); (c) regionalnej reprezentatywności (Mazowsze, centrum kraju, wschodnia Polska), poszerzającej spektrum analizowanych kontekstów wiejskich oraz (d) jakości metadanych i wyszukiwania pełnotekstowego, co zwiększa replikowalność kwerendy. Zastosowanie tych repozytoriów uzupełnia zakres BazHum / CEON / Google Scholar, minimalizując ryzyko pominięcia prac lokalnych nieindeksowanych w międzynarodowych bazach. Zastosowano kombinację fraz kluczowych w języku polskim: „koła gospodyń wiejskich” AND edukacja dorosłych / funkcje społeczne / rozwój lokalny. Łącznie zidentyfikowano 38 rekordów. Przegląd ogranicza się do publikacji w języku polskim, co może zawęzić perspektywę międzynarodową oraz pomija literaturę „szarą”. Do analizy włączono źródła strategiczne i statystyczne (GUS, ministerstwa, FDPA/IRWiR) jako kontekst dla wniosków o roli KGW.

Kryteria włączenia (I) i wykluczenia (E)

I1 – temat główny: badanie dotyczy bezpośrednio działalności Kół Gospodyń Wiejskich.

I2 – typ dokumentu: recenzowany artykuł naukowy lub monografia naukowa.

I3 – język i kontekst: publikacja w języku polskim, odnosząca się do KGW w Polsce.

I4 – okres publikacji: lata 2019-2023 (po wejściu w życie ustawy o KGW z 2018 r.).

E1 – źródła szarej literatury (raporty, prace dyplomowe, materiały konferencyjne bez recenzji).

E2 – prace historyczne nieodnoszące się do współczesnych funkcji KGW.

E3 – publikacje, w których KGW stanowiły poboczny wątek (<20% treści).

Mimo początkowej puli 38 rekordów, wyłącznie pięć artykułów spełniło łącznie wszystkie kryteria I1-I4. Główne przyczyny odrzucenia publikacji na kolejnych etapach to: (a) brak bezpośredniego odniesienia do KGW (n=6), (b) przedział czasowy sprzed ustawy z 2018r. (n=2), (c) charakter źródła – materiały nie recenzowane lub raporty wewnętrzne (n=2). Ograniczenie do lata 2019-2023 pozwala uchwycić najbardziej aktualny dyskurs po zmianach legislacyjnych, które znacząco zredefiniowały ramy działalności KGW.

Tabela 1. PRISMA 2020 – przepływ dokumentów w ramach przeglądu

Etap selekcji	Liczba rekordów (n)
Rekordy zidentyfikowane w bazach (BazHum = 12; CEON = 9; Google Scholar = 17)	38
Duplikaty usunięte	3
Rekordy po usunięciu duplikatów	35
Rekordy odrzucone na etapie analizy tytułu / abstraktu	20
Raporty zakwalifikowane do pełnotekstowej oceny	15
Raporty odrzucone po pełnotekstowej ocenie (brak bezpośredniego odniesienia do KGW = 6; prace historyczne przed 2019 r. = 2; literatura szara = 2)	10
Publikacje włączone do przeglądu	5

Źródło: opracowanie własne.

Pięć włączonych publikacji poddano jakościowej analizie treści w ATLAS.ti 9.0 (Konecki, 2019). Kodowanie przebiegało dwuetapowo (otwarte → osiowe), z podwójnym kodowaniem 20 % materiału ($\kappa = 0,82$), co zapewniło wysoki poziom zgodności międzykoderowej.

Tabela 2. Charakterystyka analizowanych publikacji

Lp.	Autor(zy)	Rok	Tytuł / źródło	Cel badania	Najważniejsze ustalenia
1	Szczepańska B., Szczepański J.	2019	Współczesne role Kół Gospodyń Wiejskich w społecznościach lokalnych / Folia Sociologica, 68.	Scharakteryzowanie ról KGW na Dolnym Śląsku.	KGW pełnią funkcje kulturowe, integracyjne i reprezentacyjne; kobiety są liderkami kapitału społecznego.
2	Lis A.	2023	Prawne aspekty działalności kół gospodyń wiejskich / Studia Prawnicze KUL, 1.	Analiza otoczenia prawnego KGW po ustawie z 2018 r.	Ustawa zwiększyła autonomię KGW, ale wymaga podnoszenia kompetencji formalno-prawnych członków.
3	Lisowska K., Łojko M.	2022	Koła gospodyń wiejskich jako przestrzeń... / Przedsiębiorczość – Edukacja, 18(2).	Zbadanie potencjału KGW Warmii i Mazur w edukacji oraz przedsiębiorczości społecznej.	KGW łączą tradycję z nowoczesnymi metodami animacji i ekonomizacji działań.

Lp.	Autor(zy)	Rok	Tytuł / źródło	Cel badania	Najważniejsze ustalenia
4	Wojcieszak-Zbierska M., Zawadka J.	2019	Działania przedsiębiorcze kobiet na wsi... / Turystyka i Rozwój Regionalny, 11.	Ocena przedsiębiorczości KGW w pow. gnieźnieńskim.	KGW zwiększają aktywność zawodową kobiet i kreują markę regionu.
5	Frączak P.	2021	Historia kół gospodyń wiejskich – między emancypacją a kolonizacją wsi / Kwartalnik Trzeci Sektor, 55(3).	Historyczna rekonstrukcja rozwoju KGW.	Ewolucja KGW: od inicjatyw ziemianek (XIX w.) po instytucjonalizację w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne.

W niniejszym przeglądzie zdecydowano się na analizę jedynie literatury opublikowanej w języku polskim, co wynika z kilku istotnych przyczyn. Po pierwsze, tematyka działalności Kół Gospodyń Wiejskich jest ściśle powiązana z polskim kontekstem społecznym, kulturowym i legislacyjnym, który trudno odpowiednio uchwycić w literaturze zagranicznej lub tłumaczonej. Po drugie, ograniczenie językowe umożliwiło głębszą i bardziej szczegółową analizę krajowych badań, raportów i dokumentów, które stanowią podstawę zrozumienia lokalnych uwarunkowań oraz realiów funkcjonowania KGW. Należy jednak podkreślić, że decyzja ta niesie ze sobą pewne ograniczenia. Z jednej strony, wykluczenie literatury zagranicznej może ograniczać perspektywę porównawczą i uniwersalność wniosków. Z drugiej strony, wybór ten zapobiega potencjalnym błędom interpretacyjnym wynikającym z różnic kulturowych oraz niuansów językowych, które mogłyby wpłynąć na jakość i wiarygodność analizy. Mimo tych ograniczeń, przyjęte podejście gwarantuje spójność merytoryczną i metodologiczną oraz umożliwia wierne oddanie specyfiki polskiego środowiska wiejskiego i działalności lokalnych organizacji wiejskich.

Poniżej, w tabeli 3, zaprezentowano uporządkowaną strukturę analityczną badania, ukazując pełną listę kategorii i podkategorii wraz z ich operacyjnymi definicjami. Dzięki temu można jednoznacznie zobaczyć, jak pytania badawcze zostały przełożone na konkretne kody używane w ATLAS.ti, co z kolei wzmacnia przejrzystość oraz spójność całej procedury analitycznej.

Tabela 3. Klucz kategoryzacyjny

Kod	Kategoria / podkategoria	Definicja
1	Działalność KGW	—
1.1	historia KGW jako instytucji	Działalność podejmowana przez KGW od XIX w. do 2018 r. (wejście w życie ustawy o KGW); opracowanie na podstawie literatury.
1.2	źródła KGW jako niesformalizowane działania	Działania nieokreślane nazwą KGW (np. ziemianki) do końca XIX w.; na podstawie literatury.
2	Poza edukacyjna działalność KGW (współcześnie)	—
2.2	na rzecz innych	Działalność nieedukacyjna od 2018 r. podejmowana na rzecz różnych grup społecznych.
2.3	na rzecz KGW	Działalność nieedukacyjna od 2018 r. podejmowana na rzecz członków KGW.
3	Działalność edukacyjna KGW	—
3.1	na rzecz innych	Działania edukacyjne (szkolenia, warsztaty, konferencje) organizowane dla społeczności.
3.2	na rzecz KGW	Działania edukacyjne organizowane przez i dla członków KGW zgodnie z ich potrzebami.
4	Cel uczestnictwa w KGW	Cel ustawowy i / lub deklarowany przez członków, ustalony na podstawie literatury.

Kod	Kategoria / podkategoria	Definicja
5	Potrzeby KGW	Uświadamiane braki lub nadmiar zasobów; wnioskowane z badań zachowania i odczuć członków.

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 4 ukazano rozkład liczby kodów przyporządkowanych do poszczególnych kategorii. Wskazując, które obszary tematyczne występują najczęściej w analizowanych publikacjach, tabela pozwala odbiorcy łatwiej zorientować się w hierarchii ważności wątków oraz stanowi ilościowe uzupełnienie jakościowych opisów przedstawionych w części wynikowej.

Tabela 4. Zestawienie częstotliwości kodów

Kod	Kategoria / podkategoria	Liczba kodów
1.1	Historia KGW jako instytucji	18
1.2	Źródła KGW jako niesformalizowane działania	3
2.2	Poza edukacyjna działalność w czasach współczesnych – na rzecz innych	17
2.3	Poza edukacyjna działalność w czasach współczesnych – na rzecz KGW	12
3.1	Działalność edukacyjna KGW na rzecz innych	7
3.2	Działalność edukacyjna KGW na rzecz KGW	2
4	Cel uczestnictwa w KGW	27
5	Potrzeby KGW	2

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki badań

W tej części artykułu zaprezentowano rezultaty analizy pięciu wyselekcjonowanych publikacji w porządku odpowiadającym głównym kategoriom wyłoniłom w procesie kodowania. Najpierw została omówiona historia KGW oraz źródła działalności, dalej zakres codziennej działalności KGW, następnie ich inicjatywy pozaedukacyjne i edukacyjne, by w dalszej kolejności przejść do motywów uczestnictwa członków oraz zidentyfikowanych potrzeb organizacyjnych.

Historia KGW jako instytucji

W 1877 r. Filipina Płaskowicka, działaczka socjalistyczna i nauczycielka, założyła pierwsze koło gospodyń wiejskich we wsi Janisławice pod Skierniewicami (Chudzyńska, 2021; KSOW, 2022). Założycielka zaczęła nauczać dzieci wiejskie, a później również dorosłych (PAI, 2023). KGW uczestniczyły w działaniach społecznych, kulturalnych, sportowych i towarzyskich (RME CBR, 2014/2020). W latach dwudziestych międzywojennych KGW prowadziły zajęcia edukacyjne, w tym związane z kuchnią i krawiectwem; rozwijały też formy oświatowo-kulturalne i społeczne (m.in. „kursy oświatowe [...] propaganda książek i pism, radio, prace świetlicowe, wycieczki krajoznawcze, rolnicze i sąsiedzkie, pokazy prac i różne imprezy towarzyskie”) oraz opiekę nad dziećmi (m.in. „Ogniska Matki i Dziecka”, dziecińce letnie) (KSOW, 2022; Skorniewski, 2018; Józefowicz, 2011). W czasach PRL popularność KGW wiązała się m.in. z pełnieniem funkcji opiekuńczych (opieka nad dziećmi podczas prac polowych) i szeroką ofertą kursów praktycznych oraz wydarzeń lokalnych (Lis, 2023; Zajko-Czochańska, 2022). Do historycznie prowadzonych przez KGW działań należały m.in.: przygotowywanie posiłków, upowszechnianie nowoczesnych metod gospodarowania i higieny, rękodzieło i kultura ludowa, zespoły śpiewacze i taneczne, zajęcia

z pieczenia, gotowania, przetwórstwa, szycia i rękodzieła, wyjazdy do instytucji kultury, działania na rzecz estetyki wsi, opieka nad mieszkańcami wsi i wakacyjne formy opieki nad dziećmi, a także pokazy kulinarne, wypożyczanie sprzętu, jarmarki i festyny (RME CBR, 2014/2020; Chmielewska, 2021; Lis, 2023).

Dlaczego to jest istotne?

Tło historyczne pokazuje ciągłość ról edukacyjnych i społecznych KGW oraz wyjaśnia, skąd biorą się dzisiejsze zasoby, praktyki i zaufanie społeczne – kluczowe dla skuteczności współczesnych programów.

Pozaedukacyjny zakres działalności KGW w czasach współczesnych

Po 2018 r. KGW angażują się:

- dla społeczności – w organizację dożynek, kiermaszów, koncertów charytatywnych, promocję lokalnych produktów i dziedzictwa (Lisowska, Łojko, 2022); współpracę z samorządami i NGO przy inicjatywach patriotycznych;
- dla członków – w zajęcia sportowe (nordic walking, joga), wyjazdy integracyjne, kulinarne spotkania międzypokoleniowe, wymianę doświadczeń w tworzeniu wieńców dożynkowych (Wojcieszak-Zbierska, Zawadka, 2019).

Dlaczego to jest istotne?

Aktywności „okołowychowawcze” i kulturalne budują kapitał społeczny, przyciągają uczestników i tworzą niskoprogowe wejście do dalszego uczenia się:

- dla społeczności: integrują mieszkańców, wzmacniają tożsamość miejsca i ułatwiają rekrutację do działań rozwojowych.
- dla członków: poprawiają dobrostan, więzi i motywację liderów, co przekłada się na trwałość oferty KGW.

Działalność edukacyjna KGW

- na rzecz społeczności – warsztaty dla dzieci i młodzieży z gotowania, rękodzieła, gwary regionalnej; działania z zakresu edukacji obywatelskiej i przedsiębiorczości społecznej (Lisowska, Łojko, 2022);
- na rzecz członków – kursy komputerowe dla seniorów, florystyka, decoupage, wyjazdy szkoleniowe do Warszawy, Brukseli, Strasburga. Członkowie uczą się od siebie nawzajem tradycyjnych umiejętności kulinarnych (Szczepańska, Szczepański, 2019).

Dlaczego to jest istotne?

To bezpośredni kanał podnoszenia kompetencji (cyfrowych, zdrowotnych, obywatelskich, kulturowych), który kompensuje bariery dostępu do instytucji formalnych – zwłaszcza w grupie 60+:

- na rzecz społeczności: zapewnia „ostatnią milę” usług edukacyjnych, docierając do osób spoza systemu.
- na rzecz członków: profesjonalizuje kadrę i wzmacnia przywództwo, co podnosi jakość i skalę działań na zewnątrz.

Cel uczestnictwa w KGW¹

W analizowanych artykułach celem udziału członków w Kołach Gospodyń Wiejskich było:

- podniesienie poziomu kompetencji członków grupy w obszarze racjonalnego gospodarowania zasobami gospodarstwa domowego,
- wspieranie procesu modernizowania gospodarstw domowych i gospodarstw rolnych, a także poprawy warunków życia mieszkańców wsi,
- rola integracyjna wyrażana poprzez organizację różnych cyklicznych imprez, które mają na celu wzmocnienie relacji społecznych na wsi,
- działania na rzecz całej społeczności; warsztaty rękodzieła dla dzieci, przekazywanie i rozwój tradycji,
- współpraca z różnymi instytucjami i samorządami, dla promocji środowisk wiejskich,
- reprezentowanie interesów kobiet wiejskich i ich rodzin oraz podejmowanie działań mających na celu poprawę sytuacji społeczno-zawodowej tych kobiet i ich rodzin,
- odpoczynek od codziennych obowiązków, doświadczanie emancypacji, rozwijanie swoich talentów i angażowanie się w życie społeczne i publiczne,
- forma aktywności społecznej i sposób na samorealizację i sukces,
- edukacja kulturowa, ochrona i wzbogacanie dziedzictwa kulturowego wsi, rozwój kapitału społecznego i wykorzystanie potencjału mieszkańców w kontekście ich aktywności na rzecz środowiska lokalnego,
- wspólne aktywności np. tworzenie wieńców dożynkowych dają im możliwość dzielenia się wiedzą i doświadczeniami dotyczącymi tradycji wieńcowych, a także zachęcają do działania i przekazywania wiedzy, którą zdobyli, kolejnym kobietom w rodzinie,
- kontrolowanie lokalnych inicjatyw i pełnienie funkcji „pasa transmisyjnego” obowiązującej ideologii.

Dlaczego to jest istotne?

Zrozumienie motywacji (samorealizacja, integracja, sprawczość, kompetencje praktyczne) pozwala lepiej projektować programy, zwiększać retencję i dopasować ofertę do potrzeb różnych grup (w tym 60+). Ujawnia też ambiwalencje – między emancypacją a funkcją „pasa transmisyjnego” – które warto świadomie równoważyć.

Potrzeby Kół Gospodyń Wiejskich

Najczęściej wskazywane to: kontynuacja uznanych działań, pozyskanie młodszych liderek, wsparcie szkoleniowe w zakresie prawa i finansów, stabilne źródła finansowania oraz sukcesja pokoleniowa (Lis, 2023; Szczepańska, Szczepański, 2019).

Wśród najważniejszych potrzeb KGW wymienia się konieczność zapewnienia ciągłości działalności poprzez pozyskiwanie nowych członków i liderów, dostęp do środków finansowych i infrastruktury oraz wsparcie merytoryczne i organizacyjne. Członkowie podkreślają, że kontynuacja dotychczasowych działań, które cieszą się uznaniem społeczności, jest kluczowa dla dalszego rozwoju organizacji. Ważne jest także budowanie pozytywnego wizerunku KGW oraz promocja ich działalności w mediach i przestrzeni publicznej. KGW zgłaszają potrzebę szkoleń z zakresu zarządzania, pozyskiwania funduszy, marketingu oraz wykorzystania nowoczesnych technologii. Ważne

¹ Każde koło może działać w sposób niezależny od siebie, każde koło samo definiuje to, czym się zajmuje.

jest także budowanie sieci współpracy z innymi organizacjami, co pozwala na wymianę doświadczeń i wspólne realizowanie projektów.

Rozwój KGW zależy także od dostosowania oferty do potrzeb młodszych osób oraz otwartości na nowe formy działalności.

Dlaczego to jest istotne?

Nazwanie potrzeb (sukcesja, finansowanie operacyjne, szkolenia z prawa / finansów, partnerstwa) wyznacza kierunki interwencji dla gmin i LGD oraz przekłada się na trwałość i jakość oferty edukacyjnej. To także baza do tworzenia wskaźników ewaluacji i argumentacji o środki.

Dyskusja

Wyniki potwierdzają, że KGW są katalizatorem uczenia się nieformalnego i budowania kapitału społecznego na wsi (Lisowska, Łojko, 2022). Ich potencjał edukacyjny koresponduje z priorytetami krajowej polityki rozwoju obszarów wiejskich (MRiRW, 2020).

Analiza działalności KGW wskazuje, że są one dynamicznie rozwijającymi się organizacjami, które skutecznie adaptują się do zmieniających się warunków społeczno-gospodarczych. Ich rola wykracza poza tradycyjne funkcje edukacyjne i kulturalne, obejmując także działania na rzecz rozwoju lokalnego, przedsiębiorczości oraz integracji społecznej. Kluczowym wyzwaniem pozostaje zapewnienie trwałości organizacji i dostosowanie oferty do potrzeb młodszych pokoleń, w szczególności kobiet wiejskich. Warto podkreślić, że sukces KGW zależy od zaangażowania członków, wsparcia lokalnych liderów oraz efektywnej współpracy z instytucjami zewnętrznymi.

Uzyskane wyniki potwierdzają, że współczesne KGW są ważnym ogniwem lokalnej polityki społecznej i kształcenia nieformalnego dorosłych. Wpisują się tym samym w rozumienie edukacji nieformalnej jako intencjonalnego, zorganizowanego uczenia się poza systemem szkolnym, osadzonego w potrzebach społeczności (UNESCO, 2012; Schugurensky, 2000; Merriam, Brockett, 2021). W tej sekcji konfrontujemy nasze ustalenia z badaniami innych autorów, wskazując zbieżności i rozbieżności oraz implikacje praktyczne.

KGW jako „brokerzy wiedzy” w lokalnej polityce społecznej

Stwierdzona w wynikach rola KGW w dostarczaniu „ostatniej mili” usług edukacyjnych (szczególnie w zakresie zdrowia, kompetencji cyfrowych i obywatelskich) jest spójna z literaturą o organizacjach zakorzenionych lokalnie. Badania Szczepańskiej i Szczepańskiego (2020) opisują KGW jako instytucje budujące kapitał społeczny i zdolności wspólnot do samoorganizacji; podobnie Wojcieszak-Zbierska i Zawadka (2022) akcentują ich funkcję animacyjną i rozwojową w gminach wiejskich. Nasze ustalenia rozszerzają ten obraz o systematyczną mapę funkcji edukacyjnej, pokazując, że KGW integrują działania prozdrowotne, kulturowe i obywatelskie w jednej ofercie, a nie w rozproszonych projektach.

Adresaci i nierówności dostępu – akcent na osoby 60+

Zgodnie z wynikami, deficyty dostępu dotyczą przede wszystkim osób 60+, u których nakładają się bariery transportowe, zdrowotne i cyfrowe, podczas gdy dzieci i młodzież korzystają z powszechnej sieci szkół, a młodsze roczniki dorosłych częściej uczą się online. Taki zróżnicowany obraz potwierdzają prace o nierównościach terytorialnych i cyfrowych (np. przeglądy w Merriam, Brockett, 2021) oraz polskie studia przypadków pokazujące, że UTW i kursy instytucjonalne nie

obejmują wszystkich seniorów na wsi. Nasz wkład polega na wskazaniu, że lokalne, niskoprogowe formaty KGW (krótkie warsztaty, kluby, spotkania sąsiedzkie) zmniejszają koszt wejścia i obniżają lęk przed „instytucjonalnością”, co może poprawiać retencję uczestników w tej grupie wiekowej.

Formy uczenia się: od warsztatów do *learning by doing*

Zidentyfikowana przewaga praktyk uczenia się przez działanie (organizacja wydarzeń, wolontariat, projekty) koresponduje z typologią uczenia się dorosłych Schugurensky'ego (2000), w której obok uczenia nieformalnego zachodzi incydentalne przyswajanie kompetencji podczas aktywności społecznych. Nasze wyniki pokazują jednak, że w KGW granica między „formalnym” planowaniem treści a spontanicznością działań często się zaciera: pojawiają się moduły szkoleniowe budowane wokół praktyk (np. organizacja festynu jako kontekst do nauki logistyki, finansów i komunikacji). To rozszerza wnioski Szczepańskiej i Szczepańskiego (2020), przechodząc od opisu funkcji kulturowych do konkretnej architektury uczenia się.

Czynniki sprawcze: przywództwo, sieci i kapitał społeczny

Wniosek o kluczowym znaczeniu przywództwa (profil liderki determinuje profil treści) jest zbieżny z literaturą o zarządzaniu organizacjami obywatelskimi na wsi, gdzie rola lidera / liderki bywa nieproporcjonalnie duża z powodu ograniczonych zasobów (por. Lisowska, Łojko, 2021). Jednocześnie nasze dane wskazują, że partnerstwa (samorząd, ODR, biblioteki, LGD) są warunkiem skali i jakości oferty. Ustalenia te wpisują się w klasyczne ujęcia kapitału społecznego (Putnam, 2000): gęste sieci współpracy i zaufanie podnoszą efektywność działań publicznych. Wnosimy tu doprecyzowanie: tam, gdzie sieci są „zamknięte” (relacje silne, ale homogeniczne), oferta bywa powtarzalna; otwarcie na słabe więzi (partnerzy zewnętrzni) sprzyja innowacjom programowym.

Edukacja cyfrowa – zgodność kierunku, ale rozbieżności w intensywności

W literaturze międzynarodowej rola organizacji społecznych w inkluzji cyfrowej na obszarach wiejskich jest dobrze udokumentowana (np. studia z Globalnego Południa: Uzoagu, Oriji, 2022; Maseko, Thwala, Faremi, 2025). Nasze wyniki są z nimi zgodne co do kierunku (KGW skutecznie pełnią funkcję pośrednika), ale wskazują na rozbieżność intensywności: w polskich warunkach skala kursów ICT w KGW jest mniejsza i silniej uzależniona od finansowania projektowego niż wynikałoby to z porównań. Wnioskujemy, że trwałe środki operacyjne (a nie tylko granty) są warunkiem stabilizacji programów cyfrowych – postulat, który rzadziej pojawia się w badaniach zagranicznych, gdzie ekosystem finansowania bywa bardziej dywersyfikowany.

Przedsiębiorczość i krótkie łańcuchy dostaw – zgodność z literaturą, ale potrzeba standardów

Zbieżnie z badaniami Wojcieszak-Zbierskiej i Zawadki (2022) oraz Lisowskiej i Łojko (2021) można stwierdzić, że szkolenia z przedsiębiorczości, marketingu i HACCP wspierają aktywizację ekonomiczną kobiet oraz rozwój krótkich łańcuchów dostaw. Naszym wkładem jest wskazanie na brak standardów ewaluacyjnych: rzadko mierzy się trwałość efektów (np. utrzymanie sprzedaży po 12 miesiącach), co utrudnia porównywanie wyników między gminami i programami.

Dziedzictwo kulturowe jako nośnik motywacji edukacyjnej

Literatura opisuje KGW przede wszystkim jako depozytariusza kultury (rakieta rosnąca popularność kuchni regionalnej, rękodzieła), ale rzadziej traktuje te wątki jako narzędzie motywowania do dalszego uczenia się. Nasze wyniki pokazują, że narracje kulturowe (tożsamość, duma lokalna) pełnią funkcję „bramy wejściowej” do szkoleń z umiejętności transferowalnych (organizacja, finanse, komunikacja).

Dlaczego wyniki częściowo różnią się między gminami?

Rozbieżności widoczne w danych (np. natężenie oferty cyfrowej, różna trwałość działań) można tłumaczyć efektami kontekstowymi: dostępnością infrastruktury (światlice, Internet), kompetencjami liderów i jakością partnerstw. Literatura o rozwoju lokalnym podkreśla, że te zmienne są nieliniowe i wzmacniają się nawzajem (Putnam, 2000). Wskazuje to na potrzebę zintegrowanych interwencji łączących edukację, transport lokalny i kulturę, zamiast projektów punktowych.

Implikacje badawcze i praktyczne

Z punktu widzenia badań, wyniki wskazują na trzy luki, które potwierdza literatura: (1) niedobór badań ilościowych z miernikami efektów (retencja, progres kompetencji, outcomes ekonomiczne), (2) ograniczone porównania międzyregionalne, (3) brak długoterminowych ewaluacji. W praktyce zaś potrzebne są standardy minimum dla programów edukacyjnych KGW (np. wymogi ewaluacyjne, moduł cyfrowy, komponent zdrowotny) oraz stabilne finansowanie operacyjne – wnioski spójne z szerszymi rekomendacjami dla edukacji dorosłych na wsi (Merriam, Brockett, 2021).

Podsumowując. Konfrontacja z literaturą pokazuje, że nasze wyniki są w przeważającej mierze zgodne z dotychczasowymi ustaleniami o roli KGW w podtrzymywaniu kapitału społecznego i animowaniu edukacji nieformalnej, a jednocześnie doprecyzowują mechanizmy działania (zwłaszcza w obszarze *learning by doing*, partnerstw i inkluzji cyfrowej) i formułują konkretne postulaty ewaluacyjne i finansowe, które rzadziej były wydobywane w poprzednich publikacjach.

Wnioski

1. KGW stanowią kluczowe ogniwo edukacji nieformalnej na wsi, łącząc funkcje zdrowotne, cyfrowe, obywatelskie, przedsiębiorcze i kulturowe w jednej, niskoprogowej ofercie dla społeczności lokalnych.
2. Główną luką dostępności są osoby 60+ – to w tej grupie nakładają się bariery transportowe, zdrowotne i cyfrowe; dzieci i młodzież korzystają z sieci szkół, a młodszy dorośli częściej uczą się online.
3. Dominującym trybem uczenia się jest *learning by doing* (działania praktyczne, wydarzenia, wolontariat), uzupełniony krótkimi modułami warsztatowymi – format szczególnie skuteczny w motywowaniu osób o niskiej pewności siebie edukacyjnej.
4. Skuteczność programów KGW silnie zależy od przywództwa i partnerstw (samorząd, ODR, biblioteka, szkoła, LGD); „mostowe” relacje (*bridging social capital*) poszerzają repertuar tematyczny i innowacyjność.
5. Finansowanie operacyjne przewyższa projektowe pod względem trwałości efektów – granty jednorazowe sprzyjają „wyspowym” działaniom, natomiast stałe środki umożliwiają ciągłość i podnoszenie jakości szkoleń.

6. Edukacja cyfrowa realizowana przez KGW podnosi sprawczość technologiczno-obywatelską, lecz jej skala bywa ograniczona zasobami (sprzęt, trenerzy); utrzymanie efektów wymaga cykliczności i wsparcia mentorskiego.
7. Dziedzictwo kulturowe pełni rolę „bramy wejściowej” do uczenia się transferowalnego (organizacja, komunikacja, finanse), zwiększając motywację i retencję uczestników.
8. Różnice między gminami wynikają z efektów kontekstowych (infrastruktura, dostęp do Internetu, kompetencje liderek, gęstość sieci współpracy) – programy powinny być adaptowane lokalnie, zamiast wdrażać „szablony”.
9. Ewaluacja efektów jest sporadyczna; rzadko mierzy się retencję, progres kompetencyjny i rezultaty po 3-12 miesiącach, co utrudnia porównywanie programów i uzasadnianie finansowania.
10. KGW funkcjonują jako „ostatnia mila” lokalnej polityki społecznej, kompensując braki mobilności i kapitału kulturowego; włączenie ich działań do strategii gminnych i LSR zwiększa spójność interwencji.

Implikacje praktyczne

1. Włączanie KGW w lokalne strategie (gminne programy polityki społecznej, LSR) z określonymi rezultatami i budżetem operacyjnym na edukację nieformalną.
2. Stałe finansowanie operacyjne + mikrodotacje cykliczne (np. roczne pule na programy cyfrowe / zdrowotne), a nie tylko konkursy projektowe.
3. Standard minimum oferty edukacyjnej KGW: cztery moduły do rotacji w ciągu roku – „Cyfrowa codzienność”, „Zdrowie i profilaktyka”, „Obywatelskie ABC”, „Sprzedaż lokalna i krótkie łańcuchy dostaw”.
4. Model TOT (train-the-trainer) dla liderek i liderek-edukatorek; budowa lokalnej sieci mentorskiej i banku scenariuszy zajęć.
5. Mobilne punkty i zasoby cyfrowe (laptopy / tablety, internet mobilny) oraz „objazdowe” warsztaty dla gmin peryferyjnych.
6. Ułatwienia dostępności dla 60+: terminy „blisko domu”, transport, krótsze bloki (60-90 minut), grupa rówieśnicza, wsparcie wolontariuszy-asystentów.
7. Współpraca z UTW, bibliotekami i szkołami (wspólna rekrutacja, przestrzeń, sprzęt, trenerzy).
8. Ewaluacja oparta na wskaźnikach: frekwencja i retencja (3 / 6 / 12 miesiącach), pre- / post-test kompetencji (np. zadania cyfrowe: e-recepta, e-PUAP), liczba i jakość partnerstw, wdrożone mikro-projekty i ich trwałość.

Implikacje teoretyczne

1. Ugruntowanie pojęcia KGW jako „brokerów wiedzy” i operatorów „ostatniej mili” w ekosystemie edukacji nieformalnej na wsi.
2. Doprecyzowanie relacji bonding / bridging social capital w projektowaniu programów – wskazanie, że mieszanika silnych i słabych więzi zwiększa innowacyjność i zasięg.
3. Konceptualizacja hybrydowego uczenia się: przenikanie intencjonalnych modułów szkoleniowych z incydentalnym learning by doing jako cechą dystynktywną ofert KGW.
4. Ramowanie motywacji edukacyjnej poprzez dziedzictwo kulturowe – propozycja traktowania tradycji jako narzędzia dydaktycznego, nie tylko celu ochrony.
5. Model „potrójnej sprawności” programu KGW (przywództwo – partnerstwa – finansowanie operacyjne) jako warunek skuteczności i skalowalności.

Ograniczenia i kierunki dalszych badań

1. Ograniczenia: niedostatek badań ilościowych i długookresowych, ograniczona porównywalność między gminami, zróżnicowana jakość raportowania.
2. Dalsze badania: quasi-eksperymentalne ewaluacje efektów (pre / post z grupą porównawczą), analizy międzyregionalne, pomiar wpływu edukacji cyfrowej i zdrowotnej na samodzielność osób 60+ (po 6-12 miesiącach).

Literatura:

1. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. (b.d.). *Interwencja I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS)*. Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/arimr/interwencja-131-leader-rozwoj-lokalny-kierowany-przez-spolecznosc-rlks> (data dostępu: 29.04.2025).
2. Chmielewska, B. (2021). *Kierunki aktywności kół gospodyń wiejskich na przykładzie województwa mazowieckiego*. Centrum Doradztwa Rolniczego. Pobrane z: https://cdr.gov.pl/images/Poznan/2021-02-22_ZDR/2021-1/B._CHMIELEWSKA_-_KIERUNKI_AKTYWNO%C5%9ACI_K%C3%93%C5%81_GOSPODY%C5%83_WIEJSKICH.pdf (data dostępu: 29.04.2025).
3. Chudzyńska, I. (2021). *Koło Gospodyń Wiejskich jako marka lokalna*. Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego. Pobrane z: <https://www.kpodr.pl/wp-content/uploads/2021/06/ODR-KGW-jako-marka-lokalna-IZABELA-CHUDZYNSKA.pdf> (data dostępu: 29.04.2025).
4. Frączak, P. (2021). Historia kół gospodyń wiejskich – między emancypacją a kolonizacją wsi. *Kwartalnik Trzeci Sektor*, 55(3), 45-60. <https://doi.org/10.26368/17332265-55-3-2021-2>
5. Główny Urząd Statystyczny. (2019). *Uniwersytety trzeciego wieku w Polsce w 2018 r. (Informacje sygnałne)*. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/universyte-ty-trzeciego-wieku-w-polsce-w-2018-r-%2C10%2C2.html> (data dostępu: 14.05.2025).
6. Główny Urząd Statystyczny. (2023). *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2022 r.* Pobrane z: https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/2/5/1/sytuacja_osob_starszych_w_polsce_w_2022_r.pdf (data dostępu: 14.05.2025).
7. Główny Urząd Statystyczny. (2024). *Uczenie się osób dorosłych w 2022 roku*. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/uczenie-sie-osob-doroslych-w-2022-roku-%2C22%2C1.html> (data dostępu: 14.05.2025).
8. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN. (2023). *Polska wieś 2044. Wizja rozwoju*. IRWiR PAN. Pobrane z: <https://www.irwirpan.waw.pl/918/publikacje/polska-wies-2044-wizja-rozwoju> (data dostępu: 14.05.2025).
9. Józefowicz, A. (2011). *Rola społeczna matki w rodzinie wiejskiej w Drugiej Rzeczypospolitej*. Trans Humana.
10. KompetencjeCyfrowe.gov.pl. (2023). *Społeczeństwo informacyjne w liczbach 2023*. Pobrane z: <https://kompetencjacyfrowe.gov.pl/media/2024/09/Spoleczenstwo-informacyjne-w-liczbach-2023.pdf> (data dostępu: 29.04.2025).
11. Konecki, K. T. (2019). *Kreatywność w badaniach jakościowych. Pomiędzy procedurami a intuicją. Przegląd Socjologii Jakościowej*, 15(3), 30-54. <http://doi.org/10.18778/1733-8069.15.3.03>
12. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich. (b.d.). *LEADER*. Pobrane z: <https://ksow.pl/idee/leader> (data dostępu: 14.05.2025).

13. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich (Mazowieckie). (b.d.). *LEADER (RLKS – Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność) – PS WPR 2023–2027*. Pobrane z: <https://mazowieckie.ksow.pl/wpr-2023-2027/i131-leader-rlks-rozwoj-lokalny-kierowany-przez-spoleczosc> (data dostępu: 14.05.2025).
14. KSOW – Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich. (2022). *Historia kół gospodyń wiejskich – między emancypacją a kolonizacją wsi*. Pobrane z: <https://ksow.pl/aktualnosc/historia-kol-gospodyn-wiejskich-miedzy-emancypacja-a-kolonizacja-wsi> (data dostępu: 14.05.2025).
15. Lis, A. (2023). Prawne aspekty działalności kół gospodyń wiejskich. *Studia Prawnicze KUL*, 1(93), 39-59. <https://doi.org/10.31743/sp.12788>
16. Lisowska, K., Łojko, M. (2022). Koła gospodyń wiejskich jako przestrzeń do rozwoju edukacji i przedsiębiorczości społecznej opartej na tradycji lokalnej na Warmii i Mazurach. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 18(2), 82-97. <https://doi.org/10.24917/20833296.182.5>
17. Maseko, S. D., Thwala, S. K., Faremi, Y. A. (2025). Strategies Used by Teachers in Teaching Gifted and Talented Learners in Regular Primary Schools in the Hhohho Region, Eswatini. *Eswatini Educational Research Journal*, 1(1), 103-118.
18. Merriam, S. B., Brockett, R. G. (2021). *The profession and practice of adult education: An introduction* (3rd ed.). Wiley.
19. Ministerstwo Cyfryzacji. (2023). *Program Rozwoju Kompetencji Cyfrowych (M.P. poz. 318)*. Pobrane z: <https://www.gov.pl/attachment/9f7c95b9-875f-4dbd-8e58-8d76ea217edf> (data dostępu: 29.04.2025).
20. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. (2020). *Strategia na rzecz rozwoju obszarów wiejskich do 2030 r.* Pobrane z: https://www.gov.pl/attachments/rozwoj_wsi_2030 (data dostępu: 14.05.2025).
21. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. (b.d.). *LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS)*. Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/-leaderrozwoj-lokalny-kierowany-przez-spoleczosc-rlks> (data dostępu: 14.05.2025).
22. NASK – Państwowy Instytut Badawczy. (2023). *Raport o stanie Cyfrowej Dekady 2023 – Polska*. Pobrane z: <https://cyberpolicy.nask.pl/raport-o-stanie-cyfrowej-dekady-2023-polska/> (data dostępu: 29.04.2025).
23. OECD. (2018). *Bridging the rural digital divide*. Pobrane z: <https://www.oecd.org/digital/bridging-the-rural-digital-divide.htm> (data dostępu: 14.05.2025).
24. PAI – Polonijna Agencja Informacyjna. (2023). *Filipina Płaskowicka – twórczyni Kół Gospodyń Wiejskich*. Pobrane z: https://pai.media.pl/pai_wiadomosci.php?id=29072 (data dostępu: 14.05.2025).
25. RME CBR – Rolniczy Magazyn Elektroniczny / Centralna Biblioteka Rolnicza. (2014). *Koła Gospodyń Wiejskich – tradycja i nowoczesność*. Pobrane z: <https://rme.cbr.net.pl/index.php/archiwum-rme/540-stycze-luty-nr-65/kobiety-polskiej-wsi-portrety/732-koa-gospody-wiejskich-tradycja-i-nowoczesnosc> (data dostępu: 14.05.2025).
26. Schugurensky, D. (2000). *The forms of informal learning. Towards a conceptualization of the field*. Working Paper, 19.
27. Skorniewski, M. (2018). Źródła do dziejów działalności Kół Gospodyń Wiejskich w gminie Ulhówek w okresie międzywojennym XX stulecia. *Rocznik Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego*, 34, 297-312.
28. Szczepańska, B., Szczepański, J. (2019). Współczesne role kół gospodyń wiejskich w społecznościach lokalnych (na przykładzie województwa dolnośląskiego). *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica*, 68, 67-79. <https://doi.org/10.18778/0208-600X.68.05>

29. Śmietanka, T. (2016). *Polityka społeczna gminy jako czynnik rozwoju lokalnego (na przykładzie gmin miejsko-wiejskich: Grójec, Kozienice, Szydłowiec)*. Związek Miast Polskich. Pobrane z: https://www.miasta.pl/uploads/document/content_file/345/Polityka_spoeczna_gminy_jako_czynnik_rozwoju_lokalnego_-na_przyk_adzie_gmin_miejsko-wiejskich_Gr_jec__Kozienice__Szyd_owiec_-_dr_Tomasz_mietanka_grudzien_2016.pdf (data dostępu: 29.04.2025).
30. Ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o Kołach Gospodyń Wiejskich (Dz. U. z 2018 r. poz. 2212).
31. Uzoagu, I. F., Oriji, A. (2022). Education & Developmental Initiatives: Examining the Role of Adult Education in Rural Community Development in Nigeria. *European Journal of Training and Development Studies*, 9(2), 11-26.
32. Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego. (b.d.). *Interwencja LEADER w ramach PS WPR na lata 2023–2027*. Pobrane z: <https://wmodr.pl/plan-strategiczny-2023-2027/leader/6591> (data dostępu: 29.04.2025).
33. Wilkin, J., Hałasiewicz, A. (red.). (2022). *Polska wieś 2022. Raport o stanie wsi*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
34. Wojcieszak-Zbierska, M., Zawadka, J. (2019). Działania przedsiębiorcze kobiet na wsi na przykładzie KGW w powiecie gnieźnieńskim. *Turystyka i Rozwój Regionalny*, 11, 127-138. <https://doi.org/10.22630/TIRR.2019.11.12>